

BOSNA HERSEK’TE UYGULANAN 6. SINIF MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMININ İNCELENMESİ

Erkan DEMİRTAŞ*-Serkan DEMİREL**

Öz

Bu çalışmanın amacı Bosna Hersek’te Boşnak dili ile eğitim veren okullarda kullanılan müzik öğretim programının incelenmesidir. Araştırma nitel yaklaşımla ve durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Verilerin toplanması doküman analizi yöntemi ile gerçekleşmiştir. Kullanılan belgeler Orta Bosna Kantonu başkenti Travnik’te bulunan Guca Gora okulundan elde edilmiştir. Belgelerin kontrolü eğitim bakanlığından yapılmıştır. Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Uzman görüşü alınarak oluşturulan çerçeveye göre veriler sınıflandırılmıştır. Öğretim programı biçimsel yönden, içeriği yönünden, temel yapı ve öğrenme alanları boyutunda, özel amaçlar boyutunda, öğrenme öğretme becerileri boyutunda ve eğitim çıktıları açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Bosna Hersek müzik öğretim programı: yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanmıştır; beş boyutlu öğrenme alanı şeklindedir; müzik dersinin amacı müzik kültürü oluşturmaktadır; program genel amaca uygun olarak hazırlanmıştır; kültürel öğelere yer verilmiştir; kazanımlarda hata bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Boşnak, Müzik öğretim programı, Müzik eğitimi.

An Examination of Bosnia and Herzegovina 6th Grade Music Curriculum

Abstract

This study aims to analyze the music curriculum used in Bosniak schools in Bosnia and Herzegovina. The research was conducted with a qualitative approach and case study design. Data were collected through the document analysis method. The documents were obtained from the Guca Gora school in Travnik, the capital of the Central Bosnia Canton. The documents were checked on the Ministry of Education website. The data were analyzed with descriptive analysis. The data were classified according to the framework created by taking expert opinions. The curriculum was examined in terms of its form, content, basic structure and learning areas, specific objectives, learning, and teaching skills, and educational outcomes. The following results were determined regarding the music curriculum: it was prepared with a constructivist approach; it is in the form of a five-dimensional learning space; the music course aims to create a music culture; the program has been prepared following the general-purpose; cultural elements are included; there are errors in the acquisitions.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Bosniak, Curriculum, Music education.

1. Giriş

Bosna Hersek, Türkiye için tarihi öneme sahip bir ülkedir. Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463’te fethedilmiş ve 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti’nin toprağı olarak kalmıştır. Özellikle topluca Müslümanlığa geçmiş olan Boşnak halkı Osmanlının önemli tebaalarından olmuştur. Bölgedeki diğer

* Dr., MSB Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı, dr.erkandemirtas@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4357-6697>

** Dr., Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, sekole@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3459-2836>

milletler tarafından Turçin (Türk) olarak anılan Boşnaklar devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuşlardır (Morina & Latifi, 2013).

Osmanlının çekilmesinin ardından bölgede farklı yönetimler görülmüştür. 1946 yılında ise Bosna Hersek, Yugoslavya Federe Devletinin bir parçası haline gelmiştir. 1990 yılında Yugoslavya'nın parçalanmasının ardından bölgede etnik çatışmalar başlamıştır. Çıkan çatışmalar kısa sürede Müslüman Boşnak halkına yönelik soykırım hareketine dönüşmüş ve tarihe Bosna Savaşı olarak geçmiştir (Aksoy, 2015).

1995 yılında imzalanan Dayton antlaşması ile savaş sona ermiş ve bugünkü Bosna Hersek devleti kurulmuştur. Bosna Hersek Devleti: Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu "Bosna Hersek Federasyonu", Sırpardan oluşan "Sırp Cumhuriyeti" isimli iki entite ve "Brčko" isimli özerk bölgeden oluşmaktadır. Devlet başkanlığı 8'er aylık sürelerle üç etnik grup arasında yürütülmektedir. Her iki entitenin ayrı meclisi ve başbakanı bulunmaktadır. Bosna Hersek Federasyonu ayrıca idari bölge (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022) anlamı taşıyan kantonlara bölünmüştür. 10 kantonun her birinin ayrı meclisi ve başbakanı bulunmaktadır. Böylece iki entite, bir özerk bölge ve on kantona ait toplam 13 anayasalı bir devlet kurulmuştur (Dalar, 2008). Devlet yapısından da anlaşılacağı üzere Dayton antlaşmasının savaşı bitirdiği ama ülkenin istikrarı için gerekli katkıyı sağlayamadığı söylenebilir.

Bosna Hersek eğitim yapısına bakıldığında da devlet yapısındaki bölünmüşlük görülebilmektedir. Ülkede üç etnik grup için üç ayrı müfredat bulunmaktadır. Özellikle Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu Bosna Hersek Federasyonunda bu ayrışma net olarak görülmektedir. Genellikle okullar okutulan müfredata yani etnik milliyete göre ayrılmışken, bazı durumlarda aynı okul çatısı altında yürütülmektedir. Böyle işleyen okullarda farklı müfredat farklı öğretmenlerle farklı sınıflarda yürütülmektedir (Tveit vd., 2014). Bu okullar tek çatı altında iki okul gibi eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.

Etnik milliyetçiliğin resmi olarak sürdürüldüğü Bosna Hersek'te Boşnak halkının varoluş mücadelesi verdiği söylenebilir. 2013 yılında yapılan son nüfus sayımına göre ülke genelinin %50.11'i, Bosna Hersek Federasyonun ise %70.4'ü Boşnaklardan oluşmaktadır (Bosna Hersek İstatistik Kurumu, 2016). Bu duruma rağmen devlet idaresi etnik milletlere göre eşit dağılıma yönelik bir sistemle yönetilmektedir. Kaynak dağılımı da bu yönde gerçekleşmektedir. Bosna Hersek Federasyonunda eğitim bakanlıklarının bütçesi etnik milletlere göre eşit bölünmektedir. Örneğin Orta Bosna Kantonu eğitim bakanlığının sorumluluğunda 57 ilkokul bulunmaktadır (Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2022). Bunlardan 37'si Boşnak, 20'si ise Hırvat okuludur. Kanton eğitim bakanlığının bütçesi ikiye bölünerek okullara gönderilmektedir. Bu durumda da hem öğrenci sayısı hem de okul sayısı fazla olan Boşnak okulları bütçeden daha az faydalanabilmektedir.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin çekilmesinin ardından Boşnak halkı önce kimliksizleştirilmeye çalışılmış ardından da soykırım ile yok edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu baskılara rağmen Boşnaklar

kendi değerlerini ve kültürünü yaşatmaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya devam etmektedir. Bu mücadeleleri süresinde de Türkiye Cumhuriyeti hem maddi hem de manevi düzeyde Boşnak milletinin yanında olmuştur.

Tarihi geçmişi sebebiyle günlük yaşantısından, mimariye, edebiyattan, şiire kadar birçok alanda Boşnak kültüründe Türk izleri görülebilmektedir (Alparslan, 2008). Sevdalinka adı verilen türkü formuna benzeyen halk şiirleri Boşnak Halk Edebiyatının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir (Butorovic'ten aktaran Morina & Latifi, 2013). Bu benzerliklerin Boşnak ve Türk halklarını yakınlaştırdığı ve ilgilerini arttırdığı söylenebilir.

Şekil 1. Boşnak müzisyenlere ait temsili resimler

(Erkan Demirtaş tarafından 22.09.2021 tarihinde Travnik'te çekilmiştir)

Şekil 1'de Boşnak müzisyenlere ait resimler verilmiştir. Resimlerde görüldüğü üzere hem görünüm hem de enstrümanlar Türk halk kültüründen izler barındırmaktadır. Resimlerde gözükten sırasıyla *gusle* ve *bugarije* isimli enstrümanların örneğın kabak kemane ve curaya benzedikleri söylenebilir.

İyiyol ve Ćatović, (2012) sevdalinkalarda Türk-Boşnak halk kültürüne ait ortak unsurları incelemişlerdir. Çalışmada sevdalinkaların Boşnaklara ait bir tür olduğu aynı dilin ağızlarını konuşan Hırvat ve Sırlarda görülmediği vurgulanmıştır. Sevdalinkaların Türk kültürünün etkisiyle ortaya çıktığı türkü ve mâni formuyla benzerlikler gösterdiği belirtilmiştir.

Tarihsel birikim olarak adlandırılan kültürün önemli bir parçası da müziktir (Paşaoğlu, 2009). Kültürün aktarımı noktasında müzikal geleneğın önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Müziğın aktarımı ailede, çevrede olduğu gibi okullarda programlanmış bir şekilde de gerçekleşebilir.

1.1. Bosna Hersek'te Müzik Eğitimi

Bosna Hersek eğitim sistemiyle ilgili sorumluluk alanlarına bakıldığında merkezi bir yönetimin olmadığı görülmektedir. Sırp Cumhuriyeti isimli bölgenin eğitim bakanlığı ve Brcko özel bölgesinin eğitim dairesi bulunmaktadır.

Bosna Hersek Federasyonunda ise bir eğitim bakanlığı bulunmakta fakat bir koordine merkezi olarak çalışmaktadır. Federasyonu oluşturan 10 kantonun kendi hükümeti olduğundan eğitim-öğretim sorumluluğu kanton eğitim bakanlıklarındadır. Bu duruma rağmen öğretim programlarının benzer olduğu görülmüştür. Örneğin Orta Bosna Kantonu öğretim programı Saraybosna Kantonu öğretim programı ile aynıdır. Federasyondaki öğretim programları etnik milliyetlere göre düzenlenmiş ve ona göre yayınlanmıştır.

Bosna Hersek'te 9 yıllık ücretsiz zorunlu eğitim uygulanmaktadır. Okula başlama yaşı ise 6'dır. Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı tarafından iki öğretim programı yayınlanmıştır. Yürürlükteki 1-5. sınıflar öğretim programı 2012 yılında, 6-9. sınıflar öğretim programı ise 2014 yılında yürürlüğe girmiştir.

Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı bünyesinde 19 okul öncesi; 57 ilköğretim okulu; 25 lise bulunmaktadır. Okul öncesi okullarda Boşnak ve Hırvat öğrenciler beraber eğitim almaktadır. İlköğretim ve liselerde ise iki program uygulanmakta öğrenciler kendi milliyetlerine göre okullara gitmektedir.

İlköğretim seviyesinde eğitim verilen 3 müzik okulu bulunmaktadır. Bu okullara devam eden öğrenciler zorunlu eğitim gereği normal okullarıyla beraber müzik eğitimlerine devam etmektedirler.

Yürürlükte bulunan 1-5 (389 sayfa) ve 6-9. (453 sayfa) sınıflara ait her iki programda kılavuz şeklinde hazırlanmıştır. Programı hazırlayan komisyonun isimleri, bakanın imzası, ders programları, ders tanımları ve içerikleri her iki program kitapçığında yer almaktadır.

Boşnak öğrencilerin müzik eğitimleri ilkokul birinci sınıfta başlamakta ve zorunlu eğitim süresi olan dokuz yıl boyunca devam etmektedir. Tablo 1'de 1-5. sınıfların programlarındaki dersler ve bu derslerin haftalık ve yıllık saatleri gösterilmiştir.

Tablo 1. 1-5. sınıflara ait ders dağılımı ve süreleri

DERS	1. Sınıf Saat		2. Sınıf Saat		3. Sınıf Saat		4. Sınıf Saat		5. Sınıf Saat		
	Hafta	Yıl	H	Y	H	Y	H	Y	H	Y	
1	Boşnak dili ve edebiyatı	4	136	5	175	5	175	5	175	5	175
2	İngilizce				2	70	3	105	3	105	
3	Matematik	2	68	4	140	4	140	4	140	4	140
4	Çevrem	2	68	2	70	2	70	3	105		
5	Müzik Kültürü	2	68	1	35	1	35	1	35	1	35
6	Sanat	2	68	1	35	1	35	1	35	1	35
7	Beden Eğitimi	2	68	2	70	2	70	2	70	2	70
8	Doğa									2	70
9	Toplum									2	70
10	Dini eğitim*	2	68	2	70	2	70	2	70	2	70
	TOPLAM	16	544	17	595	19	665	21	735	22	770

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2012)

Tablo 1’de görüldüğü üzere müzik dersleri Müzik Kültürü ismiyle yürütülmektedir. Birinci sınıfta haftada iki saat olarak başlayan müzik kültürü dersi daha sonra haftada bir saat olarak devam etmektedir.

Tablo 2. 6-9. sınıflara ait ders dağılımı ve süreleri

A	ZORUNLU DERSLER	6. Sınıf SAAT	7. Sınıf SAAT	8. Sınıf SAAT	9. Sınıf SAAT
1	Bosna dili ve edebiyatı	5	5	4	4
2	İngilizce dili	2	2	2	2
3	Matematik	4	4	4	4
4	Biyoloji	2	2	2	2
5	Coğrafya	2	2	2	2
6	Tarih	2	2	2	2
7	Bilgisayar Bilimi	2	2		
8	Fizik		1	2	2
9	Kimya			2	2
10	Sanat	1	1	1	1
11	Müzik Kültürü	1	1	1	1
12	Fizik ve sağlık kültürü	2	2	2	2
13	Teknik kültür	1	1	2	1
14	Yaşam kültürü	1			
15	Demokrasi ve insan hakları				1
	TOPLAM: A	25	25	26	26
B	ZORUNLU DERSLER SEÇİM HAKKI İLE	6. Sınıf SAAT	7. Sınıf SAAT	8. Sınıf SAAT	9. Sınıf SAAT
16	Dini eğitim	2	2	2	2
	TOPLAM: A + B	27	27	28	28
C	SEÇMELİ DERSLER				
	İkinci yabancı dil	2	2	2	2
	TOPLAM: A + B + C	29	29	30	30

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014)

Tablo 2’de 6-9. sınıflara ait ders dağılımı gösterilmiştir. Bu düzeyde haftalık toplam ders saatinin arttığı görülmektedir. Buna karşın müzik dersleri yine haftada bir saat işlenmektedir. Yine müzik dersleri Müzik Kültürü adı altında yürütülmektedir.

1.-5. sınıfa ait programı ile 6.-9.sınıfa ait program incelendiğinde her iki programda da müzik kültürü dersi detaylandırılmıştır. Öncelikle müzik kültürü dersi tanıtılmış ardından öğrenme hedefleri ve öğretim görevleri belirtilmiştir. Müzik derslerinin müzikal beceriyle beraber bir kültür kazandırma amacıyla hazırlandığı vurgulanmıştır. Her sınıfta düzeyleri farklılaşmakla beraber müzik kültürü dersi: şarkı söyleme ve çalma, müzik oyunları, tekerleme, müzik dinleme ve yaratıcılık ünitelerinden oluşmaktadır. Ayrıca müzik derslerinin altıncı sınıfa kadar sınıf öğretmeni tarafından yürütüleceği belirtilmiştir.

Her sınıf düzeyi için ayrıca tablolaştırılmış ders programında öğrenme alanları, ders içeriği, anahtar kelimeler ve çıktılar bulgular bölümünde yer alan tablolar ile detaylandırılmıştır. Öğretmenin hangi şarkıları oyunları öğreteceği veya hangi müzikleri dinleteceği belirlenmiştir. Örneğin birinci sınıflar için müzik dinleme alanında 26 eser belirlenmiş ve öğretmenin en az 14 tanesini dinletmesi istenmiştir. Sınıf düzeyi ders programlarının altında dersin işlenişi ile ilgili genel notlar verilmiştir. Örneğin birinci sınıf programı müzik dinleme ünitesiyle ilgili “Besteyle ilgili ara sıra hikâye anlatın; öğrencilerin besteleri dinledikten sonra cevaplayacakları görevler belirleyin” talimatı eklenmiştir.

Kültürel öğeler açısından bakıldığında çalma söyleme, müzik oyunları, müzikal sayma için belirlenmiş eserlerin çoğunluğu Bosna Hersek’e özgü eserlerdir. Dinleme alanında ise genellikle klasik batı müziğine ait eserler belirlenmiştir.

En önemli insan gereksinimlerinden olan eğitim, aynı zamanda toplumların oluşmasını ve sürekliliğini sağlayan en önemli araç olmuştur (Aslan, 2001; Balcı, 2000). Bu sebeple toplumlar varlıklarını korumak ve gelişimlerini sürdürmek için eğitim ortamlarını ve programlarını güncellemektedir. Boşnaklar gibi zorlu dönemlerden geçmiş ve hala çeşitli siyasi ekonomik zorluklarla baskılanmaya çalışan bir millet için eğitim sisteminin ve dolayısıyla öğretim programlarının önemi yadsınmaz.

Literatüre bakıldığında Boşnak edebiyatına yönelik (Husic, 2017) halk kültürüne yönelik (Bayraktar, 2012), Türk-Boşnak ortak kültürüne yönelik (Bekki, 2010) yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Asırlarca beraber yaşamış ortak bir mirasa sahip milletler için ise mevcut çalışmalar yeterli gözükmemektedir (Aksoy, 2015). Kültürel mirasın önemli bir unsuru olan müzik öğretimi ile ilgili çalışmaların da yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

Bu bağlamda çalışma kapsamında Bosna Hersek’te Boşnakça dilinde eğitim verilen okullarda uygulanan altıncı sınıf müzik öğretim programı betimsel analiz ile incelenmeye çalışılmıştır. Analiz için çerçeve oluşturma sürecinde, müzik öğretim programının biçimsel yönden, içeriği yönünden, temel yapı ve öğrenme alanları boyutunda, özel amaçlar boyutunda, öğrenme öğretme becerileri boyutunda ve

eğitim çıktılarının başlıklardan oluşan bir çerçeve oluşturularak inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Böylelikle Boşnak ve Türk eğitimciler için mevcut durumun ortaya konulması hedeflenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımı ile yürütülmüştür. Nitel araştırma, bireylerin yaşamlarındaki rutinleri, sorunlu anları ve amaçları anlamları tanımlayan çeşitli ampirik materyallerin çalışılmış kullanımını ve toplanmasını içerir (Denzin & Lincoln, 2018). Yıldırım ve Şimşek (2021) nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırmalar” (s. 37) olarak tanımlamışlardır.

Nitel yaklaşımla hazırlanan çalışmanın deseni ise durum çalışması olarak belirlenmiştir. Durum çalışmaları, genellikle bir programın, vakanın, olayın, faaliyetin, sürecin veya bir veya daha fazla bireyin derinlemesine analizinin gerçekleştiği, özellikle değerlendirme olmak üzere birçok alanda bulunan bir sorgulama tasarımıdır (Creswell & Creswell, 2018). Yorumsamacılık teorik perspektifine dayanan bu çalışmalarda gözlem, anket, görüşme, odak grup, belge analizi ve içerik analizi yöntemlerinden biri veya tümü kullanılabilir (Behar-Horenstein, 2018). Bir “durumu” neyin oluşturduğu tartışmalı olmakla beraber en basit anlamıyla durum: “bir şeyin örneği, olayı veya birimidir ve bir kişi, bir kuruluş, bir olay, bir karar, bir eylem, bir mahalle veya bir devlet gibi herhangi bir şey olabilir” (Schwandt & Gates, 2018, s. 600). Özetle durum, “bir şeyin birçok örneğinden biridir” (Newsome, 2016, s. 496). Bosna Hersek müzik öğretim programının incelendiği bu çalışmada, ilgili program gerçekleşmiş bir durum olarak değerlendirilmiş ve araştırma bu duruma göre düzenlenmiştir.

2.2. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Bosna Hersek Orta Bosna Kantonunda yürürlükte olan 1-9. sınıf düzeylerindeki müzik öğretim programları arasından seçkisiz olarak seçilmiş olan altıncı sınıf müzik öğretim programı oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Doküman, genellikle çalışmayla ilgili çok çeşitli yazılı, görsel, dijital ve fiziksel materyali ifade etmek için şemsiye bir terim olarak kullanılmaktadır (Merriam & Tisdell, 2016). Araştırma sorularının yanıtları genellikle bu şemsiye terimde bahsedilen belgelerde, mektuplarda, dergilerde, raporlarda bulunur ve bu tür belgeleri analiz etmek için kullanılan yöntem, doküman analizi olarak adlandırılır (O’Leary, 2017). Başka bir ifadeyle doküman analizi “araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli metin biçimlerinin toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analiz edilmesine yönelik bir araştırma aracıdır” (O’Leary, 2017, s. 496).

Araştırmada kullanılan öğretim programı Bosna Hersek Federasyonu Orta Bosna Kanton başkenti Travnik’te bulunan Guca Gora Okulu müdürü Kasim MUSIĆ’ten elde edilmiştir. Belgelerin

doğruluğu Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı resmî sitesinden kontrol edilmiştir. Analizlerin yapılabilmesi için gerekli olan tercüme işlemi Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti sözleşmeli tercümanından destek alınmıştır. Yine araştırmada kullanılan eğitim sistemi ile ilgili bilgilere Orta Bosna Eğitim Bakanlığı resmî sitesi ve Bosna Hersek Yüksek Temsilciliği resmî sitesinden ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada 6. sınıf Bosna Hersek müzik öğretim programı betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımına göre “elde edilen veriler önceden belirlenen temalara göre düzenlenebilir” (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 256). Araştırmanın verileri uzman görüşüyle belirlenen tablolar üzerinden analiz edilmiştir. Araştırmada Yıldırım ve Şimşek (2013)’in öne sürdüğü, betimsel analiz için çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması süreçleri göz önünde bulundurulmuştur.

Öncelikle betimsel analiz için çerçeve oluşturma sürecinde, müzik öğretim programının biçimsel yönden incelenmesi, içeriği yönünden incelenmesi, temel yapı ve öğrenme alanları boyutunda incelenmesi, özel amaçlar boyutunda incelenmesi, öğrenme öğretme becerileri boyutunda incelenmesi, eğitim çıktılarının incelenmesi başlıklarından oluşan bir çerçeve oluşturulmuştur. Uzman yardımı ile oluşturulan bu çerçeveye göre altıncı sınıf müzik öğretim programı verileri sınıflandırılmış ve işlenmiştir. En son aşamada bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Çeviri sırasında altıncı sınıf müzik oyunları ve tekerleme alanı kazanımlarının aynı şekilde müzik dinleme öğrenme alanı içine yazıldığı görülmüştür. Müzik dinleme alanına ait olan kazanımlar ise bir alt başlık olan yaratıcı çocuk alanına kaydırılmıştır. Kaydırma sebebiyle altıncı sınıf yaratıcı çocuk alanına ait kazanımlar ise programda yer alamamıştır. Müzik okulu müdürünün de görüşü alınarak bunun hatalı bir basım olduğu değerlendirilmiştir. Bu sebeple incelemede yedinci sınıf programında yer alan yaratıcı çocuk öğrenme alanı kazanımları kullanılmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nicel olarak yürütülen çalışmalarda kullanılan geçerlik ve güvenilirlik ilkeleri nitel çalışmalarda aynı şekilde ele alınmamaktadır (Creswell & Creswell, 2018). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (Morse, 2018). Guba (1981) ve Guba ve Lincoln (1985) yaptıkları ve genel olarak kabul gören çalışmalarında nicel çalışmalardaki kesinlik teriminin yerine güvenduyulabilirlik (trustworthiness) kavramını önermişlerdir (Arastaman vd., 2018). Nicel araştırmalarda kullanılan iç-dış geçerlik, güvenilirlik, objektiflik yerine; güvenduyulabilirliğin sağlanmasında inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilebilirlik ve teyit edilebilirlik kategorilerini belirlemişlerdir (Morse, 2018).

Bu çalışmanın veri kaynağı olan öğretim programı resmî belge niteliğindedir. Boşnakça olan öğretim programı, Bosna Hersek Türk Temsil Heyetinde görevli Boşnakça-Türkçe tercümanı tarafından

Türkçeye çevrilmiştir. Tercümede oluşabilecek alana has kavramsal hataları engellemek için Travnik müzik okulu müdürü çeviriye destek sağlamıştır.

Öğretim programının analizinde kullanılan çerçeve öğeleri Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi bölümünde görevli ve öğretim programları alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşleri alınarak belirlenmiş ve analizler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada Bosna Hersek altıncı sınıf müzik öğretim programı incelenmiştir. Bununla beraber araştırmada kullanılan analiz yönteminin farklı düzey öğretim programlarına ve farklı ülke öğretim programlarına uygulanabileceği söylenebilir.

Bu bağlamda araştırmada elde edilen bulguların gerçeği yansıtır inandırıcı olduğu; izlenen analiz yönteminin başka düzey öğretim programlarının incelenmesinde kullanılabileceği ve aktarılabileceği; aynı çalışmanın tekrar edilmesi sonucunda yine benzer bulguların elde edileceği böylece güvenilebilir olduğu ve tüm bu sebeplerle çalışmanın güvendiuyulabilir düzeyde olduğu söylenebilir.

2.6. Araştırma Etiği

Araştırmada elde edilen verilere halka açık olarak sunulan elektronik dokümanların incelenmesi ile ulaşılmıştır. Bu sebeple etik kurul izni gerektiren araştırmalar kapsamına girmediğinden kurul raporu alınmamıştır. Araştırmada etik ilkelere hassasiyetle uyulmuş, kullanılan kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada belirtilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Müzik Öğretim Programının Biçimsel Yönden İncelenmesi

Araştırmanın bu bölümünde, programın biçimsel yönden incelenmesi yer almaktadır.

Tablo 3. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının biçimsel durumu*

-
- 2014 yılında yayınlanmıştır.
 - Bölgesel eğitim için planlanmıştır
 - Haftalık ders 1 saattir
 - Hazırlayan özel ihtisas komisyonunun isimleri programda yer almaktadır
 - Öğrenme alanları dikkate alınarak hazırlanmıştır
 - Programın genel yapısı, öğretim hedefi, öğretim görevleri, öğretmenlerin programı uygulaması için genel notlar şeklinde birtakım bilgiler, öğrenme alanları ile ilgili kısa notlar, program yapısını oluşturan kriterler yer almaktadır.
 - Müzik dersi öğretim programının özel amaçları, öğretim hedefleri bölümünde yer almaktadır
 - Planlarda örnek eserlere ağırlık verilmiştir
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014)

Tablo 3'te altıncı sınıf müzik dersi öğretim programı biçimsel yönde incelenmesine ait bulguları görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere söz konusu program 2014 yılında yayınlanmış, bölgelere göre planlanmış bir programdır. İhtisas komisyonu isimleri ile birlikte programda yer almaktadır.

Öğrenme alanları dikkate alınarak hazırlanan programda genel yapı, öğretim hedefi, öğretim görevleri, öğretmenlerin programı uygulaması için genel notlar, program yapısını oluşturan kriterler görülmektedir. Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında örnek eserlerin ağırlığı dikkat çekmektedir. İncelenen program 2014 yılında yürürlüğe girmiş bölgesel bir programdır. Bütün derslerin birlikte verildiği programda öğrenme alanlarının ayrı bir şekilde yazıldığı görülmüştür. Ayrıca öğrenme alanları ile birlikte programın nasıl uygulanacağına ilişkin notlar da programda yer almaktadır. Programın hazırlanmasında dil uzmanlarının da bulunduğu belirtilmiştir. Bu sebeplerle programın detaylıca hazırlandığı ve biçimsel yönden iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

3.2. Müzik Öğretim Programının İçerik Yönünden İncelenmesi

Bu alt başlıkta müzik öğretim programının içeriğinin incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının içeriği*

-
- Dersin uygulamasına ilişkin açıklamalar yer almamaktadır
 - Modeli: Beş boyutlu öğrenme alanı (şarkı söyleme ve çalma, müzik oyunları, tekerlemeler, müzik dinleme, çocukların yaratıcılığı) şeklinde yer almıştır.
 - Kazanımlar “eğitim çıktıları” şeklinde yer almaktadır.
 - Kazanımlar (eğitim çıktıları) öğrenci merkezlidir.
 - Program içeriğinde örnek müzikler ağırlıklıdır.
 - Program içerikleri, kazanımlarla (eğitim çıktıları ile) ilişkilendirilmiştir.
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014)

Tablo 4’te altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının içeriğine ilişkin bulgular görülmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi söz konusu “şarkı söyleme ve çalma”, “müzik oyunları”, “tekerlemeler”, “müzik dinleme”, “çocukların yaratıcılığı” şeklinde 5 boyuttan oluşan bir öğrenme alanı modeli ile tasarlanmıştır. 6. sınıf müzik öğretim programı, eğitim çıktıları başlığı ile programın kazanımlarına yer vermiştir. Çağdaş öğretim yöntemi yaklaşımlarından birisi olan yapılandırmacı yaklaşımında programın merkezine öğrenci koyulmaktadır (Akdemir & Özçelik, 2019). 6. sınıf müzik öğretim programı öğrenci temelli oluşturulmuş bir programdır. Bu yönüyle yapılandırmacı yaklaşım temelli tasarlanmıştır. Program içerikleri, kazanımlar ile ilişkilendirilerek birbiriyle örtük bir program oluşturulmuştur. Programda en dikkat çekici noktalardan birisi, tekerlemeler ve müzik oyunları adı altında iki farklı öğrenme alanı görülmektedir. Bu yönüyle de öğrencilerin oyun temelli öğrenmesini desteklemektedir. Ayrıca programın içinde verilen örnek müziklerin, müzik eğitiminin istendik davranışlar kazandırma süreci ile uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

3.2.1. Programının Temel Yapı ve Öğrenme Alanları Boyutunda İncelenmesi

Temel yapı ve öğrenme alanları boyutunda yapılan incelemeye ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının boyutları*

-
- Şarkı Söyleme ve Çalma
 - Müzik Dinleme
 - Müzik Oyunları
 - Tekerlemeler
 - Yaratıcı Çocuk
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014)

Tablo 5’te müzik dersi öğretim programının temel yapı ve öğrenme alanı boyutları görülmektedir. Tabloda görülen bulgular program içindeki veriler ile birlikte değerlendirildiğinde öğretim programındaki tabloda ilk sırada yer alan şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanında söylenecek ve çalınacak şarkılar yerel, yabancı ve Bosna Hersek halk müzikleri “program içeriği” başlığı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca program çıktıları ile şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanını kazanımları program içeriği ile örtük bir yapıya sahiptir. Müzik dinleme öğrenme alanında, dinlenecek yerel ve yabancı sanatçıların eserleri verilmiştir. Eğitim çıktıları ile dinlenen eserlerin kazanımlarına ilişkin yapılan tasarım program içeriği ile örtük bir şekilde yer almıştır. Programda bulunan müzik oyunları öğrenme alanı, baştan sona öğrenci merkezli yapılan müzik öğretim programının oyun merkezli öğretim yöntemi baz alınarak tasarlandığının göstergesidir. Bu yönüyle de yapılandırmacı yaklaşımın içinde yer almaktadır. Ayrıca bu öğrenme alanında, oyun ve dans birleştirilerek eğitim çıktıları içerisinde müziğin dans ile ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Tekerlemeler öğrenme alanı, bir önceki müzikli oyunlar öğrenme alanı ile benzer özellikler göstererek oyun temelli unsurlar barındırmaktadır. İki öğrenme alanı arasındaki fark ise, müzikli oyunlar daha çok dans ögesine odaklanırken tekerlemeler söz, ritim ve melodiye ilişkin kazanımlar planlanarak tasarlanmıştır. Bosna Hersek 6. sınıf müzik öğretim programının çok boyutlu bir yaklaşımla tasarlandığı görülmüştür. Şarkı söyleme, dinleme Türkiye müzik öğretim programlarında da yer alan öğrenme alanlarıdır (Albuz & Demirel, 2019). Bu öğrenme alanlarına ek olarak çalma, müzik oyunları, tekerlemeler ve yaratıcı çocuk gibi alanlar söz konusu programda yer almaktadır. Dolayısıyla öğrenci merkezli hazırlanan bu programın oyun ve eğitim kavramlarının birlikte olan bir anlayışta tasarlandığı değerlendirilmiştir. Bu yönden programın temel yapı ve öğrenme alanları boyutunda yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

3.2.2. Altıncı Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programının Özel Amaçlar Boyutunda İncelenmesi

Özel amaçlar; alana özel gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçların olduğu bölümdür. Bu bölümde müzik eğitimi ile gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçlar yer almaktadır. Özel amaçlar boyutunda yapılan incelemeye ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının özel amaçları*

-
- Bir müzik eserinin deneyimlenmesi ve değerlendirilmesinde öğrencilerin duygusal ve estetik duyarlılıklarının geliştirmek;
 - Hayal gücünü ve sanat dünyasında yaşama becerisini geliştirmek;
 - Öğrencilerin müzikal yaratıcılığını teşvik etmek, geliştirmek ve beslemek (müzikle bağlantılı diğer yaratıcılık biçimlerinin yanı sıra: müzik tarafından teşvik edilen hareket, sanatsal ve edebi yaratıcılık);
-

- BH'nin ve diğer halkların ve kültürlerin müzikal ve kültürel mirasına sevgiyi geliştirmek;
- Sesli ifade yeteneklerini beslemek ve geliştirmek (doğru nefes alma, kelimelerin net telaffuzu, tonlama doğru şarkı söyleme);
- Çocukların müzikalitesinin keşfedilmesi ve geliştirilmesi (belirli yeteneklere sahip: müzikal hafıza, ritim duygusu, perde, ton süresi ve kalitesi, armoni duygusu ve çok sesli şarkı söyleme);
- Müzik okuryazarlığını geliştirilmek;
- Öğrencileri müzik dönemleri, klasik müzik bestecilerinin eserleri müzik formları ve müzik aletleri ile tanıştırmak;
- Bireysel, grup ve kolektif müzik (vokal, enstrümantal ve vokal-enstrümantal) yoluyla öğrenci bağımsızlığını ve sosyalleşmesini geliştirmek;
- Müzikte sevgi ve kalıcı ilgiler geliştirmek.

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014)

Tablo 6'da altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının özel amaçlar boyutuna yönelik inceleme sunulmuştur. Müzik eğitiminin insanlara müzik eğitimi vasıtasıyla istendik davranışlar kazandırılması (Uçan, 2005) amacı, özel amaçlar boyutuyla bütün programda görülmektedir. Elde edilen verilere göre, programın özel amaçlarında öğrencilerin duygusal ve estetik duyarlılıklarının geliştirilmesi amaçlandığı görülmüştür. Hayal gücü ve sanat dünyasında yaşama becerisi geliştirme amacı ile, öğrencilerin yaratıcılıkları müzik eğitimi yoluyla geliştirilmek istenmiştir. Bir diğer özel amaç boyutunda yazılan yaratıcılığın teşvik edilmesi ve geliştirilmesi, müzik yoluyla öğrencilerin sanatsal ifadelerini şekillendirmeyi amaçlayarak tasarlanmıştır. Öğrencilerin kültürel ve müzikal mirasa sevgisini geliştirme amacı taşıyan bir diğer boyut ise, UNESCO'nun belirlediği değerler eğitimi içindeki sevgi ve barış (Quisumbing & de Leo, 2005) değerleri ile örtüşmektedir. Sesli ifade yeteneklerini geliştirmek boyutu ise öğrencilerin fiziksel gelişimini müzik eğitimi yoluyla yapmayı amaçlamaktadır. Çocukların müzikalitesinin keşfedilmesi ve geliştirilmesi, müzik yeteneğine sahip ve potansiyel gelişim gösterecek bireyleri keşfederek eğitimlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Müzik okuryazarlığının geliştirilmesi amacı, öğrencilerin müzik notasyonunu öğrenerek sonraki eğitim hayatlarının temellerini atmaya yönelik bir boyuttur. Bireysel ve grup şeklinde müzik yapmayı teşvik eden boyutta ise, öğrencilerin hem sosyalleşmesi hem de kendine güvenlerinin artması amaçlanmıştır. Müzikte sevgi ve kalıcı ilgiler geliştirmek ise, çocukların müzik yoluyla kendilerini tanımları ve hobiler geliştirmeleri amaçlanmıştır. İncelenen program öğrencilerin duygusal yönünün ve estetiğinin geliştirilmesini amaçlayan hayal dünyasını geliştirmeyi amaçlayan yaratıcılığı geliştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin sadece fiziki yönlerini değil sosyal yönlerinin de geliştirilmesini amaçlayan öğrenci merkezli bir program olduğu söylenebilir.

3.2.3. Altıncı Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programının Öğrenme Öğretme Becerileri Boyutunda İncelenmesi

Tablo 7. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programının öğrenme öğretme becerileri*

-
- Şarkı söyleme ve çalma alanında öğrencilerin seslerinin aralığına uygun, içerik ve karakter olarak ilgi çekici ve bu çağa yakın şarkılar öğrenebilmeleri
 - Öğretmen tarafından icra edilen şarkıyı deneyimledikten sonra hem öğretmenle birlikte hem de bağımsız olarak şarkıyı söyleyebilme
 - Orff'un melodik ve ritmik enstrümanlarından, kompozisyonların içeriğini analiz edebilme, metin ile kompozisyon melodisi arasında sanatsal / kültürel değerinin bir fonksiyonu olarak güçlü bir bağlantı olduğunu fark edebilme
 - Bosna Hersek ve diğer ülkelerin halk geleneğini öğrenebilme
 - Derste önerilen müzikleri şarkı söyleme yoluyla gerçekleştirebilme, şarkının, oyunun ve dansın kural ve hareketlerini öğrenme ve bunların hepsini bir bütün olarak gerçekleştirebilme ve bu içerikler sayesinde Müzik Kültürü öğretiminin beden eğitimi, yabancı dil, sanat kültürü, coğrafya ile yüksek düzeyde korelasyonu sağlama
 - Müzik dinleme alanında yerli ve yabancı besteleri tanıyabilme
 - Bir müzik parçasını dinleyerek müzikal üslup dönemlerini tanıyabilme, orkestra enstrümanlarını (gruplara göre ve bireysel olarak) ve sesleri / vokalleri (çocuk, kadın, erkek, koro veya vokal grubu) duyabilme
 - Kompozisyonun karakterini, artikülasyonu, tempoyu, dinamikleri fark edebilme
 - Yeni müzikal içerik oluşturarak, benimsenen içeriğe dayalı doğaçlama yaparak, müzik içeriğini diğer konuların içeriğiyle birleştirerek yaratıcılığı ifade edebilme
 - Ders kitabındaki bilgileri takip ederek daha önce öğrendiği bilgileri de kullanabilme ve çalgılar hakkında yeni bilgiler edinebilme
 - Tekerlemeler müzikal, ritmik, ölçülü ve şiirsel yaratımları olduğunu öğrenme
 - Tekerlemeyi yorumlamanın yaratıcı yollarını düzenleyebilme
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014)

Tablo 7’de altıncı sınıf müzik öğretim programı öğrenme ve öğretme becerileri boyutundaki inceleme yer almaktadır. Türkiye müzik öğretim programlarında bu konu temel beceriler ve değerler olarak yer almaktadır. Yapılan analizlerde öğrenci temelli bir tasarımın olduğu gözlemlenmiştir. Şarkı söyleme ve çalma alanında öğrencilerin ses aralığına uygun şarkıları öğrenmeleri planlanmıştır. Programda, öğrencilerin öğretmen tarafından icra edilen şarkıları dinleyerek deneyimleme yoluyla öğrenmeleri planlanmıştır. Müzik öğretim yaklaşımlarından ritmik unsurların çoğunlukta olduğu Orff yaklaşımı (Göktürk Cary, 2012) öğrencilerin melodik ve ritmik enstrümanları kompozisyon içeriği analiz edebilmesi ve değerler arasındaki bağlantıyı kurabilmesi amacıyla programda yer almıştır. Bir ülkenin en önemli değerleri arasında bulunan halk geleneği, öğretimi programında Bosna Hersek ve diğer ülkelerin halk geleneğini öğrenebilme şeklinde yer almıştır. Bir diğer beceri alanında, derste öğrenilen müziğin şarkı söyleme yoluyla oyun ve dans ile birleştirilerek diğer bilimlerle birleştirilmesi amaçlanmıştır. Müzik dinleme yoluyla müzik alanında öğrencilerin genel kültürlerin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca dinlenen müziğin özelliklerini tanıyabilme de programda yer almaktadır. Müziğin karakteristik ve teknik özelliklerinin tanınması da bu dinleme alanında bulunmaktadır. Sonrasında, öğrencilerin doğaçlama yoluyla yeni içerikleri oluşturma becerisi kazandırma amaçlanmıştır. Bir diğer beceride ise ders kitabında öğrenilen bilgilerin kullanılması amaçlanmıştır. Öğretim programının en farklı özelliklerinden birisi olan tekerlemeler, öğrencilere oyun yoluyla eğitim

yöntemini uygulayarak beceriler kazandırmayı amaçlamaktadır. Elde edilen verilere göre Bosna Hersek 6. sınıf müzik öğretim programının Orff müzik öğretim sistemini temel aldığı söylenebilir.

3.2.4. Altıncı Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programın Eğitim Çıktılarının İncelenmesi

Şarkı söyleme ve çalma alanı, müzik oyunları öğrenme alanı, tekerlemeler öğrenme alanı, müzik dinleme öğrenme alanı, yaratıcı çocuk öğrenme alanı bölümlerinden oluşan eğitim çıktılarına göre yapılan incelemeler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 8. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanı*

-
- Öğrenciler ses üretimi ve müzik hafızası konusunda eğitilirler
 - Ses aralığını uyumlu hale getirirler, bilinçli olarak 2, 3 ve 4 parçalı ölçü ve ölçü aksanlarını gerçekleştirirler ve bir tempo ve dinamik duygusuna sahip olurlar
 - Tek sesli şarkıların ve kanonların (çok sesli şarkı söylemeye giriş olarak) vokal performansı için eğitilirler ve icra edilen şarkıların fonunu zenginleştirirler ve teorik bilgiyi/müzik okuryazarlığını geliştirirler
 - Bir şarkının karakterini fark ederek, belirleyerek ve icra ederek estetik yeteneklerini geliştirirler;
 - Vokal performansı sırasında düzeltmeyi kabul ederek müzikal yeteneklerini geliştirirler
 - Diğer öğrencilerin yorumlarını kendi kendine değerlendirme yeteneğini geliştirir ve kolektif müzik yapma kalitesini yükseltmek için bireyi düzeltmenin amacını benimserler
 - Birlikte müzik yaparak, iletişim ve etkileşimi, müzik aletlerinin önemi ve değeri ile bağımsız olarak müzik yapabilme becerisini geliştirme önemi konusunda farkındalık geliştirirler
 - Davranışları ve sık/aktif müzik yapmaları yoluyla müziği deneyimlerler
 - Motif, cümle, tema, iki parçalı ve üç parçalı küçük şarkı gibi müzik eserinin biçimini belirlemede bilgi edinirler
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 243)

Tablo 8'e göre altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanı içerisinde 9 adet kazanım bulunmaktadır. Öğrencilerin müzik hafızası konusunda eğitilmesi, programda ilk kazanım olarak görülmektedir. Bu kazanımla fiziksel ve zihinsel gelişim amaçlanmıştır. Ses aralığının uyumlu hale getirilmesi şarkı söyleme öğrenim alanında yer alan bir kazanımdır. Tek sesli ve çok sesli şarkıların söyleme ve çalma öğrenme alanı ile geliştirilmesi programda yer almaktadır. Şarkının karakteristik özelliklerinin keşfedilmesi ile yetenek gelişimi kazanımı, şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanı içinde bulunmaktadır. Aynı öğrenme alanı içinde vokal performansı içindeki uyumun düzeltilmesi ve müzikal yeteneğin geliştirilmesi kazanımı yer almaktadır. Programda, diğer öğrencilerin yorumlarının dinlenmesi ve değerlendirme yeteneğinin geliştirmesine yönelik kazanım bulunmaktadır. Birlikte müzik yaparak bağımsız müzik yapabilme becerisini geliştirme de aynı öğrenme alanında yerini almıştır. Aktif olarak müzik yaparak davranışları düzenleme programda yer almaktadır. Motif, cümle, tema, iki parçalı ve üç parçalı küçük şarkı gibi müzik eserinin biçimini belirlemede bilgi edinme kazanımı, şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanında bulunmaktadır.

Tablo 9. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan müzik oyunları öğrenme alanı*

-
- Dans ve oyunlarda hareketin önemini anlar ve tanırlar, belirli bir koreografi yaparlar, belirli geleneksel kıyafetleri tanırlar ve her ülkenin kendi geleneksel oyunları ve dansları olduğunu fark ederler
 - Geleneksel müziğin bir parçası olarak BH'nin halk oyunları hakkındaki bilgilerini geliştirirler ve folklor topluluklarının performanslarında davranış kültürü bilincini geliştirirler
 - Müzikal performanslar için müzikli oyunlar önerirler, halk kostümlerini modellemeye katılırlar ve ritim veya folklor bölümüne katılma arzusunu ifade ederler
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 244)

Tablo 9'a göre, altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan müzik oyunları öğrenme alanı içerisinde 3 adet kazanım bulunmaktadır. Bu öğrenme alanında bulunan dans ve oyunlarda hareketleri tanıma kazanımı, müzik eğitimi yoluyla kültürel farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır. Bir diğer başlıkta yine farkındalığı kazandırma amaçlanan dans ve oyunların önemini artırma ve halk oyunlarındaki geleneksel kıyafetleri tanıma hedeflenmiştir. Bosna Hersek halk oyunlarındaki bilgileri geliştirme ve kültür bilinci artırma sonraki kazanımda yer almaktadır. Bu bölümdeki en son kazanımda, öğrencilerin konu ile ilgili etkinliklere katılma arzusu oluşturma hedeflenmiştir. Müzik oyunları öğrenme alanı, daha çok dans ve oyun kavramı içinde değerlendirilmiştir.

Tablo 10. Tekerlemeler öğrenme alanı

-
- Notaların ölçü ve sürelerindeki farklılıkları fark ederler ve tekerlemeyi, gruba ait olma duygusunu geliştiren yaratıcı bir ritmik-metrik-şiirsel oyun ve iletişim olarak olumlu bir şekilde değerlendirirler;
 - Bir enstrüman ile veya kendi fikirlerine göre tekerleme yaparlar;
 - Eşlik önerir ve gerçekleştirir, enstrümanları birleştirir (düzenleme yeteneğini geliştirir)
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 244)

Tablo 10'a göre altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan tekerlemeler öğrenme alanında 3 adet kazanım bulunmaktadır. Bu bölümde ilk olarak notaların ölçü ve sürelerindeki farklılıkları ayırt etme ve tekerleme/sayışma denen oyun yöntemiyle müzik eğitimi kavramını, olumlu şekilde kazandırma amaçlanmıştır. Sonrasında bir enstrüman veya öğrencinin kendine göre oyun şeklinde tekerleme yapabilmesi hedeflenmiştir. Bu bölümün en son kazanımı olan eşlik önerme ve geliştirme başlığı ile öğrencilerin müzik eğitimi yoluyla düzenleme yeteneği gelişimi kazanması amaçlanmıştır. Tekerlemeler öğrenme alanı, müzik oyunları öğrenme alanları ile uygulama olarak farklılık göstermektedir. İki öğrenme alanı arasındaki fark, müzik oyunlarının dans ve oyunu kullanması, tekerlemelerin ise daha çok bilişsel öğrenme yöntemi üzerine odaklanmasıdır.

Araştırma kapsamında incelenen altıncı sınıf müzik dinleme öğrenme alanındaki kazanımların müzik oyunları ve tekerlemeler kazanımları ile aynı yazıldığı tespit edilmiştir. Bu durum çeviri sırasında belirlenmiş ve çeviriye yardım eden müzik okulu müdürü tarafından da onaylanmıştır.

<p>MUZIČKE IGRE</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Tradicionalne igre i plesovi naroda Evrope i svijeta – Narodno kolo iz BiH – La Gvantanamera – tradivionalna pjesma iz Brazila – Havanagila – tradicionalni ples iz Izraela – Zan iz Abedina (Zane from Abedeen) – tradicionalna pjesma iz Libije – Bella bamba – tradicionalni ples iz Italije – Narodno kolo iz BiH – po izboru 	<ul style="list-style-type: none"> – Shvataju i prepoznaju značaj pokreta u plesu i kolu, izvode zadatu koreografiju, prepoznaju pojedine tradicionalne nošnje i uočavaju da svaka zemlja ima svoje tradicionalne igre i plesove; – Proširuju svoja znanja o narodnom kolu BiH kao dijelu tradicionalnog muzičkog stvaralaštva i razvijaju svijest o kulturi ponašanja na nastupima folklornih ansambala; – Predlažu muzičke igre za muzičke priredbe, uključuju se u modeliranje narodnih nošnji, te izražavaju želju za učlanjenjem u ritmičku ili folklornu sekciju;
---------------------	---	--

Şekil 2. Müzik oyunları öğrenme alanı

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 244)

Şekil 2’de müzik oyunları öğrenme alanını gösterilmiştir. Sarı renkli olarak işaretli alan kazanımlar sütunudur.

<p>SLUŞANJE MUZIKE</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Kompozicije domaćih autora – Kompozicije stranih autora – J. Magdić (stihovi G. Vitez): Tiha, tiha pjesma i/ili M. Jelićanin: Meditacije s' Bembaše – A. Horozić: Uspavanka (odlomak iz opere „Hasanaginica“) – Zvijezda tjera mjeseca – (za dvoglasni dječiji ili ženski hor/zbor) – stilizacija R. Arnautović – A. Šantić: Tamburice i/ili S. S. Mokranjac: U Budimu gradu (II rukovet) – S. Olujić (stihovi Velimir Milošević i M. Fetahović): Ja volim Sarajevo 	<ul style="list-style-type: none"> – Shvataju i prepoznaju značaj pokreta u plesu i kolu, izvode zadatu koreografiju, prepoznaju pojedine tradicionalne nošnje i uočavaju da svaka zemlja ima svoje tradicionalne igre i plesove; – Proširuju svoja znanja o narodnom kolu BiH kao dijelu tradicionalnog muzičkog stvaralaštva i razvijaju svijest o kulturi ponašanja na nastupima folklornih ansambala; – Predlažu muzičke igre za muzičke priredbe, uključuju se u modeliranje narodnih nošnji, te izražavaju želju za
------------------------	---	--

Şekil 3. Müzik dinleme öğrenme alanı

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 244)

Şekil 3’te verilen renkli kısımlar müzik dinleme öğrenme alanına ait kazanımlar sütunudur. Müzik oyunları ve tekerlemeler kısmında verilen kazanımlar müzik dinleme kazanımlarının yerine

tekrar yazılmıştır. Diğer sınıf seviyelerindeki ilgili alanlar incelendiğinde kazanımların farklı olduğu sadece bu sınıf düzeyinde hata olduğu belirlenmiştir. Müzik dinleme alanına ait kazanımlar ise bir alt sütun olan yaratıcı çocuk öğrenme alanına kaydırıldığı tespit edilmiştir. Bu kısımlarda yapılan hatalar müzik okulu müdürünün de görüşü alınarak olması gereken bir üst öğrenme alanına yazılarak tablo haline getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 11. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan müzik dinleme öğrenme alanı*

-
- Müzik eserlerini tanımanın önemini kavrarlar, dinleyerek tanınabilecek besteler hazinesini zenginleştirirler
 - Dinlediği eserleri karşılaştırır, ayırt eder ve bağımsız olarak sonuçlar çıkarırlar
 - Estetik kriterler geliştirir, eserin özellikleri hakkında yorum yapar, dinlediği bazı müzik eserlerinin konserlerde dinlenmesi gerektiğini ifade eder ve konser kültürü geliştirirler
 - İtalyanca tempo ve dinamik işaretlerini bilirler
 - Halk müziği geleneğini, isimlerini ve eserlerini tanırlar
 - Müziğin okulda, ailede ve çevrede önemini kabul eder ve müziğin her bireyin yaşam kalitesini iyileştirmede önemli bir rol oynadığını kabul ederler
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 244)

Tablo 11’de verilmiş olan kazanımlar yaratıcı çocuk öğrenme alanında yer alan kazanımlardır. Verilmiş olan 6 kazanıma bakıldığında müzikal kültür geliştirme amacı net olarak görülebilmektedir. Müzik eserleri hafızasını geliştirme, eserleri karşılaştırabilme, konser kültürü oluşturma müzik kültürü geliştirme için önemli adımlar olduğu söylenebilir. Geliştirilmesi beklenen müzik kültürü halk müziği öğeleri de eklenmiş ve bütüncül bir yaklaşım göstermiştir.

Tablo 12. *Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan yaratıcı çocuk öğrenme alanı*

-
- Çalışmak için özgün fikirler önerir, şarkılara yeni düzenlemeler oluştururlar
 - Müzikal oyunlara ve sınıf dışı etkinliklere katılmaktan mutluluk duyarlar
 - Müzikle seslendirilebilecek hikayeler ve masallar bulurlar
 - Kültürel tesisleri ziyaret etmenin, konserlerin önemini bilirler
 - Sahne için kostümler ve resimler yapmaya aktif olarak katılırlar
-

(Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı, 2014, s. 250)

Tablo 12’ye göre altıncı sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan yaratıcı çocuk öğrenme alanı içinde yer alan kazanımların müzik dinleme kazanımı olduğu belirlendiğinden Tablo 12’de yedinci sınıf yaratıcı çocuk öğrenme alanı kazanımları örnek olarak verilmiştir. Bu kazanımlara bakıldığında öğrencilerin müzikal fikirler geliştirebilmesinin hedeflendiği ayrıca bu özelliklerin çeşitli sahne sanatlarıyla beraber kullanılabilmesinin amaçlandığı görülmüştür.

Altıncı sınıf müzik dersi öğretim programı kazanımları, eğitim çıktıları olarak programda yer almaktadır. Öğrenci temelli oluşturulmuş kazanımlar, etkinlikler ve öğrenme alanlarıyla örtüşük bir biçimde tasarlanmıştır. Toplam kazanım sayısı 26’dır. Şarkı söyleme ve çalma öğrenme alanı, müzik oyunları öğrenme alanı, tekerlemeler öğrenme alanı, müzik dinleme öğrenme alanı, yaratıcı çocuk öğrenme alanı olarak 5 boyutlu bir öğrenme alanı içinde dersin kazanımları görülmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bosna Hersek 6. sınıf müzik öğretim programı oluşturulan çerçeveye göre analiz edilmiş, veriler işlenmiş ve bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. Biçimsel yönden incelemede elde edilen bulgulara göre 2014 yılında yayınlanan ve hala yürürlükte olan program: 6-9 arası bütün sınıfların bütün derslerini bünyesinde bulunduran 453 sayfalık ayrıntılı şekilde hazırlanmış bir öğretim programıdır. Bosna Hersek'in yapısı gereği bölgesel eğitim için tasarlanmıştır. Biçimsel analizde en çok dikkat çeken öğeler, programdaki örnek müziklerin sayısının çok olmasıdır. Müzik dersinin bir saat olması ise bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Haftada bir saatte belirlenen hedeflere erişmenin oldukça zor olabileceği söylenebilir. Bosna Hersek 6. sınıf müzik öğretim programının da ayrıntılı şekilde hazırlandığı dikkate alındığında sadece bir saatte bu kadar ayrıntılı hazırlanan geniş bir programın amacına ulaştırılmasının zor olabileceği söylenebilir.

Programının içeriği yönünden incelenmesinden elde edilen bulgulara göre altıncı sınıf müzik öğretim programının özelliği şarkı söyleme ve çalma, müzik oyunları, tekerlemeler, müzik dinleme, çocukların yaratıcılığı öğrenme alanları ile 5 boyuttan oluştuğu gözlemlenmiştir. Örneğin Türkiye'deki müzik öğretim programından çalma boyutu bulunmamaktadır (Albuz & Demirel, 2019). Çok boyutlu bir anlayışla hazırlanan program bu yönüyle zengin bir görünüme sahiptir. Ayrıca programda verilen dinlenilmesi gereken müzikler, programın en önemli özelliklerinden birisi olduğu söylenebilir.

Temel yapı ve öğrenme alanları incelemesine yönelik bulgularda programın, şarkı söyleme ve çalma, müzik oyunları, tekerlemeler, müzik dinleme ve çocukların yaratıcılığı öğrenme alanlarından oluşan 5 boyutlu öğrenme alanına sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre temel yapı ve öğrenme alanları boyutunun iyi düzeyde olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca yapılan incelemede, 6. sınıflarda müzik dersi özelinde 5 öğrenme alanı, 7-9 arası sınıflarda ise 4 öğrenme alanı olduğu gözlemlenmiştir. Bu değişikliğin müzik oyunları ve tekerlemelerin birlikte ve ayrı ayrı yazılması sonucu ortaya çıktığı yargısına varılmıştır.

Özel amaçlar boyutundaki inceleme bulgularında öğrencilerin duygusal ve estetik yönlerinin müzik yoluyla geliştirilmesi, hayal gücünün sanat yoluyla geliştirilerek öğrencilerin yaratıcılıklarına katkı yapma, öğrencilerin sanatsal ifadeleri şekillendirme amaçlanmıştır. Ayrıca programda sevgi ve barış duygusu kazandırma, fiziksel gelişimi müzik eğitimi yoluyla destekleme amaçlanmıştır. Programın bir diğer önemli özel amacı müzik yeteneğinin keşfedilmesine yönelik özel amaçtır. Bu amaçla potansiyel müzik yeteneği olan çocukları keşfederek eğitimlerine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Programda müzik okur yazarlığının geliştirmesi de bulunmaktadır. Son olarak öğrencilerin bireysel ve birlikte müzik yapması ile sosyalleşmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada kapsamında temel beceriler ve değerler kapsamında incelemeler yapılmıştır. Türkiye müzik öğretim programlarında temel beceriler ve değerler şeklinde yer alan bu konu, Bosna Hersek müzik öğretim programında öğrenme ve öğretme becerileri şeklinde kullanılmıştır. Elde edilen

bulgulara göre programın öğrenci merkezli hazırlandığı ortaya çıkmıştır. Buna göre programın yapılandırmacı yaklaşım içinde modern bir anlayışla hazırlandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Orff temelli eğitim ile öğrencilere melodi ve ritim öğelerinin kullanılması becerisi kazandırmaya çalışılmıştır. Böylece müzik ve dans unsurlarını birleştirici bir beceri kazandırma amaçlanmıştır. Programda, ülkenin en önemli özelliklerinden olan kültürel miras, programda sık sık vurgulanmış, temel beceri kısmında da bu ögeye yönelik boyutlar ile beceriler kazandırma amaçlanmıştır. Programda bulunan dinleme öğrenme alanında, öğrencilere dinlediği müziklere yönelik özelliklerini tanıma becerisi kazandırma amaçlanmıştır. Yaratıcılık öğrenme alanında bulunan doğaçlamaya yönelik beceri kazandırma, yeni içerikler oluşturma becerisi ile birlikte tasarlanmıştır. Programın en önemli özelliklerinden birisi, öğrencilere müzikli oyunlarla beceriler kazandırma amacıdır. Müzik eğitiminin öğrenciye kazandırmak istediklerini, oyun ekleyerek tasarlamak, programın önemli ve olumlu bir yönü olarak ortaya çıkmıştır. Bosna Hersek 6. sınıf müzik öğretim programının öğrenme ve öğretme becerileri, müzik eğitimi için uygun bir yapıya sahip olup programın genel yapısı ile tutarlıdır.

Programın eğitim çıktılarının incelenmesine yönelik bulgulara göre, beş farklı öğrenme alanı içerisinde 26 kazanımın bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan incelemede “müzik dinleme” alanına ait kazanımların “yaratıcı çocuk” alanına yazıldığı belirlenmiştir. Bu noktada altıncı sınıf yaratıcı çocuk kazanımlarının eksik kaldığı tespit edilmiş ve düzeltilmesi önerilmektedir.

Öğretim programlarına yönelik değerlendirme genellikle farklı programlarla (Yangın, 2005) farklı ülke programlarıyla (Güzel vd., 2013) ya da programın etki alanındaki kitlenin görüşleri (Orbeyi & Güven, 2008) alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada ise Bosna Hersek müzik öğretim programı için değerlendirilme yapılmamış mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bosna Hersek müzik öğretim programında Müzik Kültürü dersinin genel amacı: öğrencilerin müziğe karşı ilgilerini geliştirmek, öğrencilerin müzik eserlerine ve müzikal değerler için olumlu tutumlar kazanmalarını sağlamak ve öğrencilerin müzikal yaratıcılıklarının geliştirilmesi olarak belirtilmiştir. Program üzerine yapılan incelemede öğretim programının genel amaca uygun olarak hazırlandığı görülmüştür.

Bosna Hersek, bölgesel olarak farklı programların kullanıldığı bir ülkedir. Araştırmada incelenen müzik öğretim programı resmi olarak kabul edilmiş bu programlardan birisidir. Programın yapısal olarak öğrenme alanı kazanımlarının bütünsel olarak tutarlı olduğu görülmektedir. İncelenen programın eğitimde çok önemli bir kavram olan istendik davranışlar kazandırma ile uyumlu olduğu söylenebilir. Fakat, müzik dersinin sadece bir saat olmasının amaçlanan hedefler düşünüldüğünde kısıtlı kaldığı düşünülmektedir.

Eser önerilerinde Boşnak kültürel mirasına vurgular yapılmış olması önemli görülmüştür. Dünya müzik türleri ile ilgili de ayrıca önerilerde bulunulmuştur. Boşnak okullarında Türkçe seçmeli

ders olarak okutulmaktadır. Müzik programında İtalya, İsrail gibi çeşitli ülkelere ait folklorik eserler önerilmiş fakat kültürel birlikteliğin olduğu Türkiye ile ilgili hiçbir eser önerisinde bulunulmamıştır.

Bu araştırma, incelenen müzik öğretim programındaki verilerle sınırlıdır. İleride yapılacak olan çalışmalar için Bosna Hersek müzik öğretim programının uygulamaya ne kadar yansıdığına ölçüldüğü; özellikle kültürel mirasın aktarımı konusunda sınıf içi uygulamalarının ne düzeyde olduğunun araştırılması önerilmektedir.

5. Kaynakça

- Akdemir, E., & Özçelik, C. (2019). The investigation of the attitudes of teachers towards using student centered teaching methods and techniques. *Universal Journal of Educational Research*, 7(4), 1147–1153. <https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070427>
- Aksoy, Ö. (2015). Bosna Hersek ve Boşnak folkloru ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar üzerine bir bibliyografya denemesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 111–129.
- Albuz, A., & Demirel, S. (2019). 2009 ortaöğretim müzik dersi öğretim programı ile 2018 ortaöğretim müzik dersi öğretim programının karşılaştırılmalı kuramsal çerçeve analizi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (42). <https://doi.org/10.32547/ataunigsed.505277>
- Alparslan, Ş. (2008). *Bosna’da Türk kültürünün izleri*. Genelkurmay Basımevi.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37–75. <https://doi.org/10.23891/efdyyu.2018.61>
- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 16–30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50351/652123>
- Balcı, A. (2000). İkibinli yıllarda Türk milli eğitim sisteminin örgütlenmesi ve yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 495–508. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126938>
- Bayraktar, Z. (2012). Bosna Hersek sözlü kültüründe Nasreddin Hoca tipi üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(4), 32–42. https://doi.org/10.9761/jasss_197
- Behar-Horenstein, L. S. (2018). Qualitative research methods. In B. B. Frey (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Educational Research, Measurement, and Evaluation* (pp. 3135–3146). Sage Publications. https://play.google.com/store/search?q=9781506326153&c=books&hl=en_GB
- Bekki, S. (2010). Saraybosna ve Anadolu’daki bazı türkülerin benzerlikleri üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28), 79–116.
- Bosna Hersek İstatistik Kurumu. (2016). Bosna Hersek nüfus sayımı verileri. https://www.popis.gov.ba/popis2013/doc/RezultatiPopisa_BS.pdf
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). Los Angeles: Sage Publications. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/research-design/book255675>
- Dalar, M. (2008). Dayton barış antlaşması ve Bosna-Hersek’in geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 91–123. <https://doi.org/10.11616/abantsbe.232>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2018). The discipline and practice of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (pp. 29–71). Sage Publications.
- Göktürk Cary, D. (2012). Kodály and Orff: A comparison of two approaches in early music education. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 179–194.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeb/issue/54849/751079>

- Güzel, İ., Karataş, İ., & Çetinkaya, B. (2013). Ortaöğretim matematik öğretim programlarının karşılaştırılması: Türkiye, Almanya ve Kanada. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 309–325. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilmat/issue/21562/231433>
- Husic, A. (2017). *Bosna Hersek Seona Köyü'nün halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin incelenmesi* (Tez No. 491236) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- İyiyol, F., & Ćatović, A. (2012). Sevdalinkalarda Türk-Boşnak halk kültürünün ortak unsurları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(1), 246–264.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research a guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.
- Morina, İ., & Latifi, L. (2013). Bosna'da Osmanlı dönemine ait edebiyat araştırmaları ve Namık Kemal'in Boşnakça'ya tercüme edilen eserleri. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 90–99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dedekorkut/issue/4541/62451>
- Morse, J. (2018). Reframing rigor in qualitative inquiry. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5th ed., pp. 1373–1409). Sage Publications.
- Newsome, B. O. (2016). *An introduction to research, analysis, and writing*. Sage Publications.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project* (3rd ed.). Sage Publications.
- Orbeyi, S., & Güven, B. (2008). Yeni ilköğretim matematik dersi öğretim programı'nın değerlendirme ögesine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4(1), 133–147. <https://doi.org/10.17244/eku.07727>
- Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı. (2012). Öğretim programları 1-5. <https://mozks-ksb.ba/hr/dokumenti/>
- Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı. (2014). Öğretim programları 6-9. <https://mozks-ksb.ba/hr/dokumenti/>
- Orta Bosna Kantonu Eğitim Bakanlığı. (2022). Okul istatistikleri. <https://mozks-ksb.ba/hr/osnovne-skole/>
- Paşaoğlu, S. (2009). Müzik kültüründe sözlü ve yazılı aktarım. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 143–159. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/321634>
- Quisumbing, L. R., & de Leo, J. (2005). *Learning to do: Values for learning and working together in a globalized world; an integrated approach to incorporating values education in technical and vocational education and training*. Unesco.
- Schwandt, T. A., & Gates, E. F. (2018). Case study methodology. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5th ed., pp. 600–630). Sage Publications.
- Türk Dil Kurumu. (2022). Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr>
- Tveit, A. D., Cameron, D. L., & Kovač, V. B. (2014). “Two Schools under one Roof” in Bosnia and Herzegovina: Exploring the challenges of group identity and deliberative values among Bosniak and Croat students. *International Journal of Educational Research*, 66, 103–112. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2014.03.004>
- Uçan, A. (2005). *Müzik eğitimi*. Evrensel Müzikevi.
- Yangın, B. (2005). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzunun değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 5(2), 477–516.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimleri nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı.). Seçkin.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı.). Seçkin.